

УДК 631.145:331.522.4

В. В. Попович,

к. е. н., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ім. М.О. Браславця,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

Н. А. Добрянська,

д. е. н., професор кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК

V. Popovych,

Ph. D., assistant professor of information systems and technology to them. M.O. Braslavtsya
Odessa State Agrarian University, Odessa

N. Dobriansky,

Ph.D., professor of economics and business economics,
Odessa State Agrarian University

PROBLEMATIC ASPECTS OF PROSPECTS DEVELOPMENT OF LABOUR POTENTIAL AGRIBUSINESS

У статті розглянуто чинники, які впливають на розвиток трудового потенціалу, основні напрями його розвитку на регіональному рівні, а також особливості трудового потенціалу аграрного сектору.

The article discusses the factors affecting the development of labor potential, the main directions of its development at the regional level and features of the labor potential of the agricultural sector.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічний стан, матеріальні ресурси, аграрний сектор, перспективи розвитку.

Key words: labor potential, demographic status, and material resources, the agricultural sector, development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах подальшого становлення і розвитку ринкових відносин на селі, зокрема в період сучасної економічної нестабільності в країні, особливої уваги з боку держави в особі її владних і управлінських структур потребують вирішення проблеми формування, відтворення, і — особливо — ефективного використання трудового потенціалу, передусім у новостворених виробничих структурах аграрної сфери (агрохолдинги та інші приватні та приватно-орендні підприємства) стосовно подальшого розвитку й удосконалення цих форм господарювання, формування відповідної інфраструктури, служб агросервісу, налагодження заготівлі, збуту і переробки сільськогосподарської продукції та інноваційно-інвестиційного забезпечення їх діяльності. А тому дослідження проблем ефективної зайнятості населення, нарощення їх якісних параметрів шляхом аграрного трудового потенціалу мотиваційних механізмів, побудованих на принципах ринково орієнтованого господарювання є вкрай необхідними і економічно доцільними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вагомий науковий внесок у розробку теоретико-методологічних та прикладних аспектів трудового потенціалу, а також використання й розвитку трудових ресурсів сільського господарства зробили такі вчені, як Д.П. Богиня, О.М. Бородіна, О.А. Бугуцький, О.В. Волкова, О.А. Грішнова, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, А.В. Калина, Г.І. Купалова, О.В. Крушельницька, М.Й. Малік та інші. Разом з тим необхідність дослідження проблем управління та розвитку трудового потенціалу в нових умовах господарювання вимагає відповідного наукового забезпечення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних сучасних тенденцій та перспектив розвитку трудового потенціалу України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ключовим завданням соціально-економічної політики є формування умов, за яких позиції кожної людини, її суспільний статус визначалися б пе-

Таблиця 1. Варіативний прогноз імовірного скорочення чисельності населення та зайнятих в економіці України

Роки	Чисельність усього населення, млн осіб	Чисельність зайнятих у галузях економіки при коефіцієнтах зайнятих			
		35	40	45	52
Варіант 1 у разі збереження коефіцієнтів природного приросту на рівні 2000 р. (-7,5, -6,5, -9,7)					
2000	49,4	—	21,3	—	—
2005	47,5	16,6	19,0	21,1	24,7
2010	45,7	16,0	18,3	20,6	23,8
2020	42,4	14,8	17,0	19,1	22,8
2050	33,8	11,8	13,5	15,2	17,6
Варіант 2 у разі зниження коефіцієнтів природного приросту на 0,5 щороку проти рівня 2000 р.					
2005	47,4	16,6	19,0	21,3	24,6
2010	45,0	15,7	18,0	20,2	23,4
2020	38,9	13,6	15,6	17,5	20,2
2050	19,0	6,6	7,6	8,5	9,9
2050 р., % до 2000 р.	38,5	31,0	35,7	39,9	46,5

Джерело: [2].

редусім рівнем освіченості, набутими знаннями і вмінням застосовувати їх на практиці, а основою стратегії структурно-інноваційного розвитку повинні стати інвестиції в розвиток людського капіталу. Надзвичайно важливим з огляду на зазначене вище є твердження, що інноваційна спроможність реформ та побудова конкурентоспроможної держави безпосередньо залежатимуть від того, чи вдасться у стислі терміни створити дієву систему стимулів для розвитку конкурентоспроможності робочої сили, вдосконалення професійних навичок, умінь, підвищення кваліфікації [1].

Ситуація, яка склалася в аграрній сфері економіки (реформи системи господарювання, перехід до інтенсивних методів ведення, євроінтеграційні процеси), зумовлює потребу в такому трудовому потенціалі, якісні характеристики якого повинні найбільш повно відповідати динамічному характеру виробництва і цілям суспільного розвитку. Цього, на жаль, у сільській місцевості досягти дуже важко через складний демографічний стан, занепад системи охорони здоров'я, освіти, соціального розвитку села тощо.

Наразі важливою кількісною характеристикою трудового потенціалу сільських територій сьогодення є демографічне навантаження на сільське населення працездатного віку. Проте проблеми демографічного стану нині досить актуальні, через край незадовільний демографічний прогноз. Табличний матеріал ілюструє такі варіанти прогнозу чисельності населення та зайнятих (табл. 1).

На жаль, трансформації у вітчизняному агропромисловому виробництві, що затягнулися на десятиріччя, супроводжуються не тільки певними по-

зитивними зрушеннями, а й значними деструктивними процесами у виробничій і соціальній сферах українського села.

Так, в умовах загальноекономічної кризи в державі, особливо в галузі сільського господарства, при катастрофічному занепаді матеріально-технічного та енергетичного забезпечення, приватний економічний інтерес не став рушійною силою ефективного розвитку сільського господарства. Навпаки, значне скорочення обсягів і зниження конкурентоспроможності аграрного виробництва зумовили зростання безробіття та зuboжіння сільського населення, деградацію соціальної інфраструктури, посилення демографічної кризи, відплив молодих робітничих кадрів, значне старіння українського села [3].

В останні роки відбувається прискорене вивільнення працівників із сільськогосподарських підприємств. Як відомо, кількість робочих місць у сільськогосподарському підприємстві значною мірою залежить від площі його угідь. У сільськогосподарському обороті нині перебуває 41,63 млн га земельних ресурсів, або майже 69,0% загальної земельної площі держави, з яких на ріллію припадає 32,5 млн га, тобто рівень розораності всієї території становить 54%, сільськогосподарських угідь — майже 78%, що є одним із найвищих показників у світі [4]. З наведених вище даних можна зробити висновок, що в Україні земельні ресурси максимально залучені для виробництва саме аграрної продукції.

Порівняння ж загальних обсягів земельної площі держави і сільськогосподарських угідь свідчить про надто низький рівень землевіддачі,

Таблиця 2. Середні площі ріллі під зерновими культурами з розрахунку на 1 жителя в деяких країнах світу, га

Країна	1950 р.	2000 р.	Прогноз (2050 р.)
Бразилія	0,34	0,11	0,08
Індія	0,28	0,10	0,07
КНР	0,16	0,07	0,06
Пакистан	0,31	0,08	0,05
США	0,41	0,023	0,11
Україна	0,31	0,41	0,30

Джерело: [5].

тобто про малу продуктивність цих угідь, у тому числі й ріллі. Загальновідомим є те, що чи не найбільші площі орних земель у багатьох країнах світу відводять під зернові культури. Щодо нашої держави, то за площею ріллі під зернові культури з розрахунку на 1 жителя серед основних країн світу Україна посідає одне з перших місць (табл. 2) [5].

А це означає, з одного боку, надзвичайно високу землемісткість вітчизняного зернового виробництва, а з іншого — низьку ефективність його ведення.

Отже, із трудовими ресурсами у виробничому потенціалі села значна роль належить земельним. Відносно аграрного трудового потенціалу слід відзначити, що в сільському господарстві України кількість працюючих сьогодні становить понад 3 млн осіб. Аграрний трудовий потенціал у нашій країні набагато чисельніший, ніж у США. Хоча останні за площею сільськогосподарських угідь майже в 10 разів, а ріллі — у 5—6 разів переважають Україну. Отже, працездатність вітчизняної аграрної сфери щонайменше на порядок вища, ніж у США.

Сучасні умови виробництва і вимоги життя зумовлюють обов'язкове поєднання зазначених характеристик робочої сили. Раціональне використання трудового потенціалу передбачає, насамперед, забезпечення нормальної зайнятості населення, пропорційний розподіл за галузями виробництва і на території, досягнення їх найвищої продуктивності праці. Через нерівномірність сільськогосподарського виробництва, його сезонність, різноманітність умов, рівнів розвитку, зайнятість працівників у різних категоріях господарств є неординарною. Різна вона і в межах окремих груп працездатного населення. Зайнятість населення характеризує використання трудового потенціалу. Вона є основою матеріального забезпечення та умовою відтворення робочої сили. Тому й зазначається, що забезпечення раціональної зайнятості — проблема не тільки економічна, а й соціально-політична.

Вкрай складною залишається в сільському господарстві й екологічна ситуація. Це зумовлено тим, що земельна реформа здійснюється без урахування екологічних вимог, внаслідок чого зростають площі ерозованих земель, посилюються процеси підкислення, засолення, ущільнення, підтоп-

лення, забруднення ґрунтів, зменшується вміст гумусу.

Виснаження природних, у тому числі земельних і водних ресурсів, продовжує загрожувати здоров'ю населення, економічній стабільності держави. Дослідження доводять, що формування нових землеволодінь відбувається без урахування інженерної та соціальної інфраструктури. Нині близько 5 млн га орних земель (понад 15%) є деградованими і малопродуктивними. Щорічні втрати гумусу становлять 600—700 кг на 1 га. Оскільки рівень застосування мінеральних та органічних добрив є недостатнім, врожай формується переважно за рахунок природної родючості ґрунтів, однак, при цьому посилюється їх деградація [6].

Існуючі нині соціально-економічні й земельні відносини та форми господарювання на селі ще не сприяють високоефективному, раціональному та еколого-безпечному використанню всіх виробничих ресурсів, дбайливому ставленню до них, особливо природних тощо.

Водночас наголосимо, що в сенсі екології, охорони навколишнього середовища та відтворення його найважливіших ресурсів у сільському господарстві сформувались і функціонують екологонебезпечні, природоруйнівні системи землеробства й тваринництва з біосферонесумісною технікою та технологією виробництва. В зв'язку з цим надзвичайної актуальності набувають питання екологічної безпеки й чистоти харчових продуктів, оздоровлення навколишнього середовища при веденні сільськогосподарської діяльності. В сучасних умовах збереження чистоти навколишнього середовища, всебічна охорона, відтворення та поліпшення якості природних ресурсів, забезпечення на цій основі динамічної екологічної рівноваги в природі і тим самим екологічної безпеки населення є найпріоритетнішими завданнями. Тому зараз необхідно розпочати вирішення гострих ресурсо-екологічних проблем, кардинально оздоровлюючи навколишнє середовище, інакше будь-які соціально-економічні трансформації завтра можуть виявитися непотрібними. У зв'язку з цим до оцінки всіх видів господарської діяльності людини, функціонування виробничих комплексів і галузей економіки необхідно підходити з точки зору жорстких ресурсо-екологічних критеріїв, вимог й обмежень. Науково обгрунтоване та ефективне управління суспільним виробництвом і соціально-економічним розвитком у сучасних умовах мають ґрунтуватися на методології еколого-економічного підходу, який передбачає інтегрування методів управління економічним розвитком з методами управління природно-екологічними системами.

Відтак, сьогодні необхідна передусім якісно нова еколого-економічна концепція цілеспрямованого і всебічного збалансованого формування ресурсного потенціалу сільського господарства, насамперед його матеріально-технічної складової частини — вирішальної ланки в розв'язанні продовольчої проблеми. Таким чином, потрібно перейти від розрізнених напрямів інтенсифікації сільсько-

го господарства та нерегульованого процесу нарощування матеріально-технічних засобів виробництва до комплексного і цілеспрямованого формування аграрного ресурсного потенціалу, в першу чергу його матеріально-технічної складової частини на основі збалансування всіх виробничих ресурсів і врахування особливостей функціонування цілісної природно-економічної системи "навколишнє середовище — сільське господарство" в контексті ефективного відтворення трудового потенціалу.

Вирішення найгостріших та найвагоміших проблем формування та розвитку трудового потенціалу в сучасних економічних умовах обумовлює необхідність визначення пріоритетних напрямів його прогресивних змін. Так опитування фахівців з проблем праці на тему "Трудовий потенціал як чинник економічного зростання й інноваційного розвитку промисловості". Експерти дійшли висновку про такі основні напрями розвитку трудового потенціалу на регіональному рівні:

— забезпечення ефективної взаємодії регіональних органів управління із суб'єктами господарювання з питань розвитку трудової сфери, забезпечення заінтересованості цих суб'єктів у підвищенні якості трудового потенціалу;

— надання обов'язкового характеру положенням щодо забезпечення розвитку трудового потенціалу в регіональних стратегіях розвитку;

— забезпечення чіткого розподілу прав, обов'язків та відповідальності місцевих органів щодо розв'язання проблем збереження й розвитку трудового потенціалу[7].

ВИСНОВКИ

Управління трудовим потенціалом являє собою свідомий, складний, багатофакторний процес, що характеризується специфічними особливостями та закономірностями, системністю та завершеністю.

В умовах ринково орієнтованої економіки основними напрямками покращення ефективного використання трудового потенціалу в Україні повинні бути: активна політика держави, що включає соціальну підтримку, розвиток гнучкого ринку праці, його правове забезпечення, працевлаштування, підготовку і перепідготовку кадрів тощо; економічне зростання, що потребує збільшення кількості і поліпшення якості робочих місць шляхом створення нових та реконструкції вже існуючих робочих місць, зменшення робочих місць зі шкідливими умовами праці, захист середовища; покращення якості освіти; запровадження різноманітних курсів, систем підвищення освітнього рівня безробітних, перепідготовки за професіями, що мають попит на ринку праці.

Література:

1. Богиня Д.П. Конкуренентоспроможність робочої сили в системі управління трудовими ресурсами / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. — К.: КНЕУ, 2001. — 628 с.

2. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб / [В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова., Л. П. Керб]. — К.: КНЕУ, 2005. — 403 с.

3. Соціально-трудоий потенціал українського села. Стан, проблеми, шляхи вирішення / [Ю.Ф. Мельник, Б.К. Супіханов, Ю.Я. Лузан та ін.]. — К.: НДІ "Укргропромпродуктивність", 2007. — 352 с.

4. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір / Л.К. Семів. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", — 2004. — 392 с.

5. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / [відп. ред. акад. УААН В.М. Трегобчук]. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. — 259 с.

6. Россоха В.В. Технологічний чинник у розвитку сільсько-господарського виробництва / В.В. Россоха // Вісник аграрної науки. — 2009. — № 3. — С. 66—70.

7. Новікова О. Напрями вдосконалення державного та регіонального управління щодо збереження та розвитку трудового потенціалу України / О. Новікова // Україна: аспект праці. — 2005. — № 2.

References:

1. Bohynia, D. P. (2001), Konkurentospromozhnist' robochoi syly v systemi upravlinnia trudovymy resursamy [The competitiveness of the workforce in the management of human resources], Problemy formuvannya rynkovoї ekonomiky, Kyiv, Ukraine.

2. Vasylychenko, V. S. Hrynenko, A. M. Hryshnova, O.A and Kerb, L. P. (2005), Upravlinnia trudovym potentsialom [Managing labor potential] Kyiv, Ukraine.

3. Mel'nyk, Yu. F. Supikhanov, B. K. Luzan, Yu.Ya. (2007), Sotsial'no-trudovij potentsial ukrains'koho sela. Stan, problemy, shliakhy vyrishennia [Social and employment potential of the Ukrainian village. Status, problems, solutions], NDI Ukhropromproduktivnist', Kyiv, Ukraine.

4. Semiv, L.K. (2004), Rehional'na polityka: liuds'kyj vymir [Regional Policy: The Human Dimension], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu L'viv's'ka politekhniky, L'viv, Ukraine.

5. Trehobchuk, V. M. (2003), Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK (teoretychni i praktychni aspekty) [Reproduction and efficient use of resource potential APC (theory and practical aspects)], In-t ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Rossokha, V. V. (2009) "Technological factors in the development of agricultural production", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 3, pp. 66—70.

7. Novikova, O. (2005), Napriamy vdoskonalennia derzhavnogo ta rehional'noho upravlinnia schodo zberezhenia ta rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy [improving state and regional conservation and management of labor potential of Ukraine], Ukraina: aspekt pratsi, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2014 р.